

De Botanische Tuin Dr. Costerus

Over het wel en wee van een stukje groen Hilversum

Aan de Herenstraat, vlakbij de splitsing met de Veerstraat, stond tachtig jaar geleden nog de Openbare Leeszaal. Achter het gebouw was een stukje grond waar niemand naar omkeek, afgesloten door lelijke muren, lekkende goten, bedekt met hopen puin en, naar achteraf bleek, ondermijnd door steengewelven en zeer oud metselwerk, aldus C. van Woudenberg in *Wij in Hilversum*. Door de inspanningen van enkele Hilversummers, onder wie dr. Costerus, veranderde dit braakliggende terreintje in een bloeiende botanische tuin, die nog steeds – maar dan op een andere plek – bestaat.

De totstandkoming van dit bijzondere groene stukje Hilversum had heel wat voeten in de aarde. Het idee voor een botanische tuin was afkomstig van Dreves Uitterdijk, hoofd van de particuliere Trompschool en esperanto-pionier. Toen een aantal Hilversummers in 1917 bijeenkwam om over de oprichting van een plaatselijke Natuurhistorische Vereniging te spreken, pleitte Dreves Uitterdijk al voor het aanleggen van een tuin waarin alle Hilversumse in het wild groeiende planten zouden worden bijeengebracht.

Zijn voorstel werd met instemming begroet, maar er kwam pas schot in de zaak toen dr. Jan Constantijn Costerus de fakkel overnam. Deze in Edam geboren bioloog – die op zijn elfde bij een ongeluk een oog had verloren – was directeur van de HBS aan de Keizersgracht in Amsterdam en een beminnelijk en onvermoeibaar man. Naast zijn werk aan de HBS schreef hij onder meer een veel gebruikt plantkunde-leerboek voor middelbare scholieren en een reeks artikelen voor tijdschriften in binnen- en buitenland.

Hij was niet alleen een botanicus van professie, maar ook een hartstochtelijk liefhebber van de natuur, constateert Van Woudenberg. Dit was waarschijnlijk de reden dat hij zich in 1909, samen met zijn echtgenote Anna Ringeling, in het door veel groen omgeven Hilversum vestigde. Het echtpaar woonde eerst in het Ministerpark (nr. 21) en later in de Hertog Hendriklaan (nr. 6).

Commissie

Terug naar het idee voor de plantentuin. Zoals in Nederland gebruikelijk kwam er een comité. Deze ‘commissie van uitvoering’ bestond uit telkens twee leden van: de pas opgerichte lokale afdeling van de Natuurhistorische Vereniging, de Maatschappij tot bevordering van Tuinbouw en Plantkunde, de Tuinbouwpa-

EDDIE DE PAEPE

Portret van dr. Jan Constantijn Costerus. (Wij in Hilversum)

De eerste plantentuin, achter de leeszaal aan de Herenstraat, omstreeks 1923. Stilzwijgend gaan we voorbij hoe allengs de tuin bevolkt werd dank zij de geregelde samenwerking van 't klaverblad, op bijgaande plaat in actie voorgesteld, al moest die werkzaamheid vrij negatief van aard zijn, meer verdelgend dan opbouwend, schreef mede-initiatiefnemer Dreves Uitterdijk in augustus 1923. De 'onkruiden', gehard in eideloozen strijd om 't bestaan, wisten niet hoe ze 't hadden, hier verzorgd en besproeid te worden en maakten alleronbescheidenst misbruik van de verleende gastvrijheid. (Gedenkboek, foto Middendorp)

troons Vereniging, en de Openbare leeszaal en bibliotheek. Het ging om: J.C. Costerus (voorzitter), mej. M. Gallé, C.H.J. de Raad, R.A.J. van Delden, W. Otterman, R. de Lange, K.J. Perk en A.Th. Raven.

De voorzitter van de leeszaal, mr. Jelle Hingst, gaf een belangrijke steun in de rug door een lapje grond achter de bibliotheek aan te bieden. Het egaliseren van dit terrein en het treffen van diverse voorzieningen (onder meer drainagebuizen) brachten zoveel kosten met zich mee, dat het comité een beroep moest doen op de Hilversumse burgerij voor morele en vooral geldelijke steun. Behalve de heer Craandijk uit Amsterdam tastten enkele Hilversumse natuurliefhebbers vervolgens in de buidel.

In de lente van 1920 was de grond 'plantrijp', en op woensdag 22 september van datzelfde jaar kon de door tuinarchitect K.J. Perk ontworpen tuin feestelijk worden geopend. Rond de vijver met omringend moeras was het ene deel van de tuin beplant met om en nabij 250 verschillende soorten en het andere deel met lupine ter verhoging van de vruchtbaarheid.

De opening vond plaats in een van de grotere ruimten van de aangrenzende leeszaal, die voor de gelegenheid aangekleed was met mandjes paddestoelen en bibliotheekplaten met bloemen en planten. Aanwezig waren onder meer burgemeester Koster, diverse raadsleden, leden van het schooltoezicht en vertegenwoordigers van de drie betrokken verenigingen.

Dr. Costerus, voorzitter van de commissie van uitvoering, keek niet alleen terug op de totstandkoming van zijn geesteskind, maar blikte ook vooruit. Langzamerhand moesten alle in het wild groeiende planten van het Gooi en omstreken,

naar familie gerangschikt, worden samengebracht. De enige tuin van wildgroeiende planten in het land zou heel nuttig zijn voor het onderwijs, maar had volgens Costerus vooral een taak van zedelijke strekking te vervullen. Hij wilde indrukken van schoonheid en rein natuurgenet brengen in de ziel van grooten en kleinen, in een tijd van zedenverbastering en verwildering, dien wij beleven en waarin zooveel ja-gen is naar twijfelachtig genot van minder allooi.

Na de regen van de ochtend was de lucht van die septemberdag opgeklaard en kon het gezelschap zelf een kijkje gaan nemen in de tuin. De vijver is wel het aantrekkelijkste onderdeel, noteerde de verslaggever van De Gooi- en Eemlander. Hier bloeit nog den slangewortel met zijn witte bloem als een Aronskelk; het wilgenroosje staat aan den oever in vrucht, evenals de orchideeën, de wedelik, de lisschen en de muntsoorten. Op het water drijft de azolla, het waternarentje, in vroeger tijd uit Canada geïmporteerd, dat thans o.a. rondom Aalsmeer veel vaarten haast onbevaarbaar maakt, tot groot ongerief van de kweekers aldaar.

Verderop in de tuin stond de teunisbloem nog in bloei. Talrijke lagere planten zijn al aardig bezig de rotspartij te overgroeien. De wortelstokken van Hop en Kamperfoelie, aangebracht uit het Spanderswoud, overranken aan één zijde het scheidingshek; sierlijk hangen talrijke hobbellen omlaag.

Wetenswaardigheden

Omdat de contribuanten – slechts 52 personen, samen goed voor 173 gulden – niet genoeg geld in het laatje brachten, klopte het Comité voor de oprichting en onderhoud van de Botanische tuin bij de gemeente aan voor subsidie. Een bijdrage werd aanvankelijk door een nipte meerderheid van de gemeenteraad afgewezen. Het jaar daarop lukte het wel: niet de gevraagde 500 gulden maar slechts f163,85. De gemeente stelde als voorwaarde dat scholieren te allen tijde onder begeleiding vrij toegang tot de tuin moesten hebben.

Dat de tuin voor iedereen gratis toegankelijk was, dat was voor veel Hilversummers wel even wennen. Bijzonder was ook dat enkele leden van het comité, onder wie dr. Costerus zelf, een paar dagen per week aanwezig waren om in de tuin te werken en om bezoekers allerlei wetenswaardigheden over de inheemse flora te vertellen.

Als 'n smaragd, gevat in de stemmige omlijsting van 't rood en grijs der daken en straten, vertoont zich onze hortus, de wordende samenvatting der Gooische flora, zo begon Drevés Uitterdijk zijn beschrijving van de plantentuin in het in 1924 verschenen Gedenk-

DE BOTANISCHE TUIN is den geheelen dag toegankelijk DOOR DE LEESZAAL

Minstens twee keer per week is 's middags
een lid van het Tuin-Comité aanwezig
ter voorlichting van de bezoekers.

Nadere kennisgeving in de Leeszaal

Botanisten en Natuurbewonderaars
denkt aan den Botanischen Tuin op
uw excursies en laat hem profiteeren
van een gedeelte van uw vondsten;
ze worden dankbaar opgenomen in
het „levend aanhangsel” van de
OPENBARE LEESZAAL

informatie bij het jaarverslag over 1925. In dat jaar verhuisde de familie van de Ranunculaceeën (waartoe anemoon, boterbloem, ridderspoor en akelei behoren) uit haar donkeren hoek links van de doorgangspoort naar een goed verlichte plek in den voortuin.

3144

BOTANISCHE TUIN TE HILVERSUM

TUSSCHEN JONKERWEG EN STERRELAAN
Dr. COSTERUS TUIN

Briefhoofd van de oproep voor contribuanten, die in 1931 werd rondgestuurd. Wij hopen dat plantenliefhebbers, onder wie er waren die het verscholen plekje achter de Leeszaal wel wisten te vinden, in grooten getalen den nieuwen tuin zullen bezoeken en bijdragen willen tot de instandhouding ervan door een jaarlijkschen gift, aldus het tuincomité. Helpt dus iets heel moois opbouwen, door uwe medewerking.

Een kijkje in den Dr. Costerustuin. Op den voorgrond ziet men nog een gedeelte van den vijver, waarin allerlei waterplanten zijn samengebracht. (Gooi- en Eemlander)

boek Hilversum. Om met deze in onze ogen wat beladen zin te vervolgen: Strikt genomen dus 'n zuiver Gooisch concentratiekamp met uitsluitend bekende gezichten van raschte plantaardige erfgooiers zonder vreemde eend in 't bijt. Doch houd je daar maar 's aan als cosmopolitisch natuurvriend, waar bovendien dito leerlingen van onderwijsinrichtingen vragen naar duin-, klei-, water-, zoutplanten en Z-Limbursche snuffes. Ook voor zulke dus 'welkom in ons midden': in ons hart en onze tuin zijn vele woningen.

Niet lang daarna, in 1928, pakten donkere wolken zich samen. De openbare leeszaal ging verhuizen, waardoor de botanische tuin moest verdwijnen. De bijna 80-jarige Costerus benaderde daarom een welgestelde sympathisant, mevrouw E. Pabst-Blijdenstein. Zij stelde het comité onverwijld een stuk grond van 1500 vierkante meter ter beschikking, grenzend aan het pinetum (naaldbomenverzameling) van de in 1914 overleden bankier B.W. Blijdenstein.

Costerus was van mening dat zij dit aanbod zo snel mogelijk moesten aannemen, maar slechts twee andere leden waren het met hem eens. Ondanks zijn op 1 december 1918 gedateerde brief, waarin hij zijn medeleden met klem opriep te durven. En als gij die durf mist, verlaat dan den kring wiens werk uwe sympathie, uwe medewerking slechts in schijn bezit. Dat de meeste leden Costerus niet steunden kwam

doordat het aanbod van mevrouw Pabst-Blijdenstein slechts voor een periode van vijf jaar gold. Daarna zou het betreffende stuk grond samen met het Pinetum aan de gemeente Amsterdam geschonken worden.

Zonnelaan

De bejaarde bioloog zat niet bij de pakken neer en vond een alternatief, dat voor de overige natuurliehebbers wel acceptabel was. Het ging om een stuk gemeentegrond van maar liefst 2640 vierkante meter aan de Zonnelaan, tussen de Jonkerweg en de Sterrelaan. Volgens Costerus een *flink, zeer gunstig gelegen terrein in de onmiddellijke nabijheid van vooraanstaande inrichtingen van onderwijs.*

Met dat laatste doelde hij op de aangrenzende Rijkskweekschool voor onderwijzers, de openbare lagere school, de HBS en het gymnasium.

In het najaar van 1929 werden al diverse planten naar het nieuwe terrein overgebracht, er werd waterleiding aangelegd en een loodsje gebouwd. In de zomer van het volgend jaar was alles in kannen en kruiken. In het midden vormt een *flink cementen vijvertje in practischen schotelvorm met bruinen veenrand de verrukking der omwonende musschen, die zelfs baden in de drijvende waterlelies, aldus de krant. Allereerg trekken oude kennissen uit alle deelen van het land, uit duin en strand, onze aandacht.*

Op zaterdag 6 september 1930 kon de nieuwe plantentuin officieel worden geopend. Dankzij de natte zomer waren de overgebrachte planten voldoende aangeslagen. Een arts (mev. Jeltje Stroink, EdP) denkt er *geneeskrachtige kruiden te kweken, meldde Costerus tijdens de opening in het tekenlokaal van de aangrenzende kweekschool. En een onderwijzeres wil met haar klas meewerken... de belangstelling is er. Ze moge toenemen.*

De wederom door K.J. Perk ontworpen aanleg was bekostigd uit een bijdrage van de familie Blijdenstein.

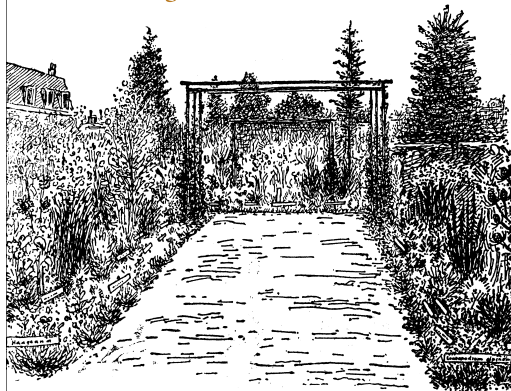
Zonsondergang

Wat de belangstelling van het publiek betreft, bleef er echter veel te wensen over. Uit het jaarverslag over 1933 blijkt dat de tuin dagelijks was geopend, van acht uur 's ochtends tot zonsondergang. *Kinderen beneden de leeftijd van 14 jaar zonder geleide, werden zooveel mogelijk geweerd. Hoewel de belangstelling van het Hilversumsche publiek iets grooter was dan in het vorige jaar, schijnt de Hilversumsche burgerij weinig bekend te zijn met het bestaan van den Botanische tuin.*

De crisisjaren brachten ernstige financiële problemen met zich mee. Leden zegden hun lidmaatschap op of verlaagden het bedrag van hun contributie. Daar kwam bij dat de Hilversumse gemeenteraad eind 1936 – met het oog op de *geldelijke toestand van de gemeente* – een streep door de subsidie zette.

In de voorgaande veertien jaar was negen keer een bijdrage gegeven die schommelde tussen de f10,50 en f156,33 (ter hoogte van de tekorten op de begroting).

De Botanische tuin „Dr.Costerus” *Een nuttig en leerzaam instituut*

Illustratie bij een artikel in het dagblad Gooische Klanken, in augustus 1949.

De tuin in de zomer van 1961. (Wij in Hilversum)

Daar stond tegenover dat de huur van de gemeentegrond al direct verlaagd was van 175 naar slechts één gulden per jaar.

Door het stopzetten van de subsidie zag het er evenwel slecht uit voor de tuin. De heer G. Fleers, die in 1929 namens de Rijkskweekschool in het comité zitting had genomen, schreef het verslag over 1936 dan ook met gemengde gevoelens. Aan de ene kant kon hij melden dat de voortdurende strijd tegen het onkruid dat jaar een gunstig resultaat had opgeleverd, waardoor er meer tijd was voor het verzorgen van de bedden en de etiketten met plantennamen. Veel nieuws werd gezaaid uit de zendingen van de Plantentuinen van de Delftse en Utrechtse Hogeschool. Diverse bedden werden – zoals gebruikelijk – verwisseld, omdat de grond uitgeput was door een bepaalde plantenfamilie.

Aan de andere kant kon door de zorgelijke geldelijke omstandigheden de tuinman niet elke week een dag in de tuin komen werken. Ook het weer werkte niet mee.

Positief was weer wel dat het aantal bezoekers toenam. Gewone burgers, maar ook leerlingen van middelbare scholen, die vooral tegen het eindexamen een kijkje kwamen nemen. Jammer dat de belangstelling zich niet uitte in geldelijke steun. 't Aantal contribuerende leden neemt gestadig af door sterfgeval, vertrek of bezuiniging. Nieuwe leden zijn zeldzaam, schreef Fleers spijtig. Nu de Raad van Hilversum heeft gemeend, het subsidie te moeten intrekken, zullen de dagen van deze zeer nuttige instelling geteld zijn.

Maar Costerus en de zijnen zetten door. De op 29 maart 1849 in Edam geboren erevoorzitter hield zich zelf, samen met onder meer medelid en tuinman R. de Lange, hoogstpersoonlijk bezig met het onderhoud. Dat deed hij tot zijn dood op 31 juli 1938. Hij liet de tuin 1250 gulden na; de gemeente kreeg een legaat van duizend gulden, bedoeld voor het onderhoud van zijn geesteskind.

Bezetting

De Tweede Wereldoorlog betekende bijna de nekslag voor het bijzondere stukje Hilversum. Door de bezetting van het aangrenzende schoolgebouw was de tuin ontoegankelijk geworden en in het slop geraakt.

In 1949 werd de markante hortulanus (beheerder/tuinman) van het nabijgelegen Pinetum Blijdenstein, Ger Bootsman, voorzitter van de Dr. Jan Costerus-tuin. Nadat de tuin in oude toestand was hersteld, streefde hij naar vergroting en de bouw van een tropische plantenkas, waar onder meer bananen, rijst, peper en pinda's geteeld konden worden. De collectie werd uitgebreid met uitheemse sierplanten en de gemeente besloot in 1950 weer (400 gulden) subsidie te verlenen.

In 1954 – het jaar dat een deel van Lindeheuvel werd omgedoopt tot Costeruslaan – werd het wetenschappelijk systeem van de botanische tuin ernstig bedreigd doordat de gemeente, buiten medeweten van het comité, het P.E.N. toestemming gaf om elektriciteitskabels aan te leggen.

Omdat de eigen grond een wankelende basis betekende, probeerden de natuurliefhebbers twee jaar later dezelfde gemeente voor hun karretje te spannen. Zij drongen aan op de aankoop van een nieuw terrein aan de Albertus Perkstraat. Maar Hilversum voelde er, net als in 1930, niets voor om eigenaar te worden van een botanische tuin. Het initiatief moest in particuliere handen blijven.

Vleugels

Op 1 januari 1974 nam de afdeling Hilversum van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde de tuin onder haar vleugels.

Ruim een kwart eeuw later bestaat de 1250 vierkante meter grote Botanische Tuin Dr. Costerus nog steeds. De toegang is vrij, maar niet voor honden. Voor

Romantische hoek in de Costerustuin van inlandse water- en moerasplanten. Op de achtergrond de Koningsvaren duidelijk zichtbaar. (Wij in Hilversum)

Een excursie in 1973 onder leiding van Ger Bootsman, de beheerder van het Pinetum Blijdenstein, die sinds 1949 voorzitter was van de Costerustuin. (coll. Stevens)

groepen zijn er, na afspraak, rondleidingen. De zeer beschut gelegen tuin is aangelegd in regelmatige, symmetrische stijl met veel plantenvakken, zo staat te lezen in de gezaghebbende Gids voor Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur. In de vakken zijn de planten aangeplant volgens het Eichler-systeem. Verwante families vormen tezamen een orde, zoals de lelie-orde, de wolfsmelkorde, de schermbloem-orde, de rozen-orde en de klaprozen-orde. Rondom een oude Ginkgo biloba (Japanse notenboom) en een Lirodendron (tulpenboom) vindt men onder meer een heidetuin, een verzameling eenjarigen, een kruidentuin en een beplante vijver. In totaal herbergt de tuin zo'n 1200 verschillende plantensoorten, verspreid over veertig families.

Bronnen

- Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek, Hilversum, archief gemeentebestuur 1851-1939, inv. nr. 4305/4307; secretarie-archief 1940-1959, inv. nr. 325; secretarie-archief 1970-1979, inv. nr. 1893
- C. van Woudenberg, Dr. Jan Constantijn Costerus (29 maart 1849-31 juli 1938) in: Wij in Hilversum, nr. 20, augustus 1961, pp. 602-606
- Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur, deel west: Noord-Holland Zuid-Holland, De Hef publishers 1998, pag. 199
- Dagblad De Gooi- en Eemlander, dd. 24/9/1920, 28/6/1930, 8/9/1930, 6/6/1947
- Dagblad Gooische Klanken, dd. 20/8/1949
- Gedenkboek Hilversum 1424-1924, pp. 345-348
- Hilversum zoals het was, Waanders 2000, afl. 11, 100 jaar tuinstad, pag. 247